

vzlo

Taneli Tiilikainen

Käyttövuoro- ja avustuspolitiikalla lisää liikettä kuntiin

SISÄLLYS

3

Esipuhe

4

Suosituksset

5

Strategiset lähtökohdat

1. Liikuntaa ohjaava strategia tuo selkänöjaa tekemiselle
2. Käyttövuoro- ja avustuspolitiikkaa uudistetaan yhtenä kokonaisuutena
3. Virallisesti hyväksytyt käyttövuorojen ja avustusten jakoperusteet ovat reilu perusta
4. Kaikkea fyysistä aktiivisuutta ei voida avustaa yksistään liikuntabudjetista
5. Sähköisillä järjestelmillä saadaan läpinäkyvyyttä ja tehokkuutta toimintaan

9

Käyttövuoro- ja avustuspolitiikan painopisteet

6. Monipuoliset avustustavat auttavat seuroja ja liikuttavat ihmisiä
7. Lasten ja nuorten toimintaa kannattaa painottaa, mutta liikkuminen on tärkeää koko elämäkulussa
8. Erityisten ryhmien huomioiminen tuo liikunnan kaikkien ulottuville

11

Tilat tehokkaaseen käyttöön

9. Liikuntatoimen tulee jakaa vuorot kaikkiin liikuntapaikkoihin
10. Koulun toimintakulttuurin liikunnallistaminen lisää liikuntatilojen käyttöä
11. Seurojen omavalvonta säästää kuluissa
12. Päivävuorot saadaan tehokäyttöön yhteistyöllä eri ryhmien kanssa

13

Yhteistyö järjestöjen ja kunnan välillä lisää liikettä

13. Järjestöjen asiantuntemus tukee kuntia käyttövuoropolitiikassa
14. Olosuhteita voi parantaa myös yhteistyöllä

15

Seurojen tukeminen on kannattava sijoitus

16

Yhteenveto

18

Askelmerkit käyttövuoro- ja avustuspolitiikan kriteerien luomiseen

19

Tausta-aineistot

ESIPUHE

Valo on laatinut yhteistyössä muiden liikuntajärjestöjen kanssa suositukset käyttövuoro- ja avustuspolitiikan kehittämiseksi kunnissa. Suosituksissa tuodaan esiin teemaan liittyviä näkökulmia ja niiden paikallisia ratkaisuja case-esimerkkien kautta. Uskomme, että ottamalla huomioon esille nostamamme näkökulmat, kunnat voivat lisätä liikkeen määrää.

Käyttövuoro- ja avustuspolitiikka on ollut liikuntajärjestöjen keskusteluissa pitkään, ja aika ajoin kunnilta on tullut pyyntöjä, että teemaan olisi hyvä saada myös liikuntajärjestöjen näkemystä. Liikunnan aluejärjestöille sekä lajiliitoille tehdyn kyselyn (Valo 2013) mukaan, yli puolet aluejärjestöistä on ollut mukana laatimassa käyttövuoro- ja/tai -avustuspolitiikkaan liittyviä periaatteita kunnissa. Myös osa isommista lajiliitoista sekä erityisliikuntajärjestöistä on tehnyt asiassa yhteistyötä kuntien kanssa.

Yli lajirajojen menevässä valtakunnallisessa laajuudessa liikuntajärjestöt eivät ole tätä aiemmin käsitelleet.

Suosituksen laatimisessa on reilun vuoden aikana perehdytty aiheesta aiemmin tuotettuun materiaaliin, ja käyty keskusteluja, joissa on ollut osallisina liikuntajärjestöjä, lajiliittoja, seuroja sekä kuntien liikuntatoimen vastuuhenkilöitä. Keskusteluja on käyty sekä yksittäin että ryhmissä. Näin löydetty näkökulmat ja niiden paikalliset ratkaisut on suunnattu erityisesti kunnan liikunnasta vastaaville tahoille, ja niiden tarkoitus on toimia keskustelun pohjana, kun kunnassa kehitetään aihepiiriin kuuluvia asioita.

Tiiviit case-esimerkit tuovat esiin paikallisia ratkaisuja esitettyihin näkökulmiin. Parhaat ratkaisut ovat usein yksinkertaisia, kuten Joensuussa, jossa pohdittiin, miten tyhjäkäytöllä olleille viikonlopun

vuoroille saataisiin lisää käyttäjiä. Ratkaisu oli muuttaa viikonloppukäyttö maksuttomaksi, sekä myöntää arki-iltojen vuoroja ensisijaisesti vain niille lajeille, joilla pelikausi on käynnissä. Muille lajeille vuoroja myönnetään lähinnä viikonlopuiksi. Viikonloppujen käyttöaste saatiin näillä toimenpiteillä hyvään kasvuun.

Käyttöohje: Sisällysluettelosta näet yhdellä silmäyksellä kaikki suositellut näkökulmat. Voit tutustua niihin ja kuntien erilaisiin ratkaisumalleihin kohta kohdalta tai poimia yksitellen kunnallesi juuri nyt akuutit näkökulmat ja palata muihin myöhemmin. Joidenkin näkökulmien toteuttaminen vaatii pitkiä kehitysprosesseja eri sidosryhmien kanssa, kun taas toiset ovat kehitettävissä suhteellisen pienellä huomiolla. Lopuksi on vielä esitelty askelmerkit käyttövuoro- ja avustuspolitiikan kriteerien kehittämiseksi.

*Taneli Tiilikainen, Valo
30.5.2014 Helsinki*

Termejä

Käyttövuoropolitiikalla viitataan raportissa vuorajakoperusteisiin ja käyttömaksuihin sellaisissa liikuntapaikoissa, joihin jaetaan vuoroja. Näihin kuuluvat muun muassa kunnan itse hallinnoimat sekä kunnan omistamien liikelaitosten liikuntapaikat, kuten uimahallit, jäähallit, ulkokentät, liikuntahallit, koulujen liikuntasalit ja kuntosalit. Lisäksi termillä viitataan mahdolliseen kunnan tukeen koskien yksityisten liikuntapaikkojen käyttöä.

Avustuspolitiikalla viitataan raportissa kunnan avustamisen periaatteisiin ja käytäntöihin sisältäen toiminta-avustukset, kohdeavustukset ja tilavuokrien subventiot sekä yhteistyökumppanuudet niiltä osin, kun voidaan katsoa kyseessä olevan avustaminen.

Urheilu- ja liikuntaseura -termejä käytetään rinnakkain ja niillä viitataan kaikkiin rekisteröityihin urheilu- ja liikuntaseuroihin/-yhdistyksiin.

1. SUOSITUKSET

Näkökulmat, jotka suosittelemme ottamaan huomioon, kun kunta uudistaa käyttövuoro- ja/tai -avustuspolitiikkaa:

1. Liikuntaa ohjaava strategia tuo selkänöjaa tekemiselle
2. Käyttövuoro- ja avustuspolitiikkaa uudistetaan yhtenä kokonaisuutena
3. Virallisesti hyväksytyt käyttövuorojen ja avustusten jakoperusteet ovat reilu perusta
4. Kaikkea fyysistä aktiivisuutta ei voida avustaa yksistään liikuntabudjetista
5. Sähköisillä järjestelmillä saadaan läpinäkyvyyttä ja tehokkuutta toimintaan
6. Monipuoliset avustustavat auttavat seuroja ja liikuttavat ihmisiä
7. Lasten ja nuorten toimintaa kannattaa painottaa, mutta liikkuminen on tärkeää koko elämäkulussa
8. Erityisten ryhmien huomioiminen tuo liikunnan kaikkien ulottuville
9. Liikuntatoimen tulee jakaa vuorot kaikkiin liikuntapaikkoihin
10. Koulun toimintakulttuurin liikunnallistaminen lisää liikuntatilojen käyttöä
11. Seurojen omavalvonta säästää kuluissa
12. Päivävuorot saadaan tehokäyttöön yhteistyöllä eri ryhmien kanssa
13. Järjestöjen asiantuntemus tukee kuntia käyttövuoropolitiikassa
14. Olosuhteita voi parantaa myös yhteistyöllä

2. STRATEGISET LÄHTÖKOHDAT

Liikuntaa ohjaava strategia tuo selkänöjää tekemiselle

Valon tekemän selvityksen (2014) mukaan liikunta mainitaan päästrategiassa 67 prosentissa kuntia. Vuonna 2012 TEAviisarissa, joka näyttää kunnan terveydenedistämiskäytännön, lukema oli 54 prosenttia. Erillinen liikuntastrategia löytyy tällä hetkellä 38 prosentissa kunnista. Edellisessä TEAviisarissa lukema oli 47 prosenttia.

On tärkeää, että kunnalla on liikuntaa ohjaava strategia, jonka mukaan toimitaan. Strategiset tavoitteet heijastuvat myös käyttövuoro- ja avustuspolitiikkaan. Tämä tuo toiminnalle ennakoivuutta ja tavoitteellisuutta, eikä jokaista esille nousutta ongelmaa tarvitse ryhtyä ratkaisemaan puhtaalta pöydältä. On tapauskohtaista, ja riippuu kunnan koosta, tarvitaanko sekä liikuntastrategiaa että liikunnan huomioimista kunnan kokonaisstrategiassa. Lakisääteinen hyvinvointisuunnitelma ja muiden hallinnonalojen liikkumiskirjaukset ovat vielä oma elementtinsä kunnan strategisessa pelikirjassa, kun tarkastellaan liikunnan edistämisen kokonaisuutta. Joka tapauksessa yhteistyö järjestöjen ja kuntalaisten kanssa on ensiarvoisen tärkeää strategian luomisessa. Näin strategia saatetaan liikkeelle jo sen luomisvaiheessa ja osapuolet ovat sitoutuneet sen toteuttamiseen. Strategia auttaa myös liikunnan aseman huomioimisessa kuntaliitostilanteiden myllerryksissä.

1. CASE Savonlinna: Voimassa olevaa liikuntastrategiaa ei ole ja kaupungin päästrategiassakin on vain yksi maininta liikunnasta, jolla tarkoitetaan siinä yhteydessä terveyden edistämistä muun muassa ennaltaehkäisyllä ja liikuntamahdollisuuksien järjestämisellä. Strategian puuttuminen on johtanut muun muassa sattumanvaraisiin keskusteluihin olosuhteiden kehittämistä, kun mitään asiantuntijoiden laatimaa pohjaa ei ole olemassa. Samoin Kerimäen liittyessä Savonlinnaan vuoden 2013 alusta lähtien, alueen seurojen suhteen tapahtui paljon heikennyksiä: tuet poistuivat, liikuntatoimen väkeä vähennettiin ja liikuntapaikkojen maksut määriteltiin mekaanisesti riippumatta olosuhteen sijainnista ja laadusta. Näin oli mahdollista toimia todennäköisesti siksi, ettei liikuntaa ohjaavaa strategiaa ollut olemassa, jolloin toimiala jäi väistämättä huonompaan asemaan suhteessa muihin. Keväällä 2014 kaupungissa on otettu askelia siihen suuntaan, että liikuntastrategia saataisiin aikaiseksi.

2. CASE Rääkkylä: Kunta aloitti liikuntastrategiatyön aikoinaan vuonna 2005 valmistuneen Pohjois-Karjalan liikunta- ja urheilustrategian pohjalle. Kunta otti strategian laadintaan mukaan kuntalaisia liikuttavat järjestöt ja antoi myös muille kuntalaisille mahdollisuuden vaikuttaa [www-sivujen](#) kautta. Lisäksi kunta työsti strategiaa johtoryhmässä sekä muilla hallinnonaloilla. Tällä varmistettiin muiden hallinnonalojen vaikuttaminen ja sitoutuminen. Tuloksena oli vahva näkemys liikunnasta poikikihallinnollisena välineenä kuntalaisten terveyden edistämiseen. Strategian ajateltiin myös turvaavan

liikunnan aseman kunta- ja palvelurakennemuutoksissa.

Strategiaa päivitettiin vuosille 2013–16 ja se yhdistettiin nuorisostrategiaan. Samalla voitiin todeta, että liikuntastrategian tavoitteista peräti 19/25 oli onnistuttu toteuttamaan kokonaan tai osittain. Muun muassa koulujen liikunnallistamisessa, järjestöjen taloudellisessa tukemisessa, liikuntapaikkojen edullisuudessa sekä eri hallintokuntien välisessä yhteistyössä katsottiin onnistuneen. Parannettavaa jäi vielä liikuntaneuvonnan toteutumisessa terveystarkastuksissa ja liikkumisympäristön huomioon ottamisessa pientareita leventämällä tai pyörä- ja jalankulkuväyliä lisäämällä. Hyvä toteutumisprosentti luo uskoa päivitetyn strategian toteutumiseen. Yhtenä tavoitteena on nostaa liikuntamäärärahat alueen keskimääräiselle tasolle.

Käyttövuoro- ja avustuspolitiikkaa uudistetaan yhtenä kokonaisuutena

Avustamisen kokonaisuutta ei nähdä tarkastelemalla kunnan avustuspolitiikkaa ja käyttövuoropolitiikkaa erikseen. Joissakin kunnissa käyttömaksut voivat olla korkeat, mutta samaan aikaan seuroja tuetaan avustamalla merkittävästi. Kokonaiskuva vääristyy, mikäli tutkitaan vain toista. Viime aikoina kuntien avustusjärjestelmien uudistusprosessit ovat kattaneet nämä molemmat näkökulmat. Näin on toimittu esimerkiksi Helsingissä, Tampereella ja Turussa.

3. CASE Helsinki: Seurojen avustusjärjestelmää ollaan uudistamassa. Lähtökohtana on, että

helsinkiläisten liike lisääntyy, ja että liikuntatilat ovat tehokkaassa käytössä. Samaan aikaan tarkastellaan käyttövuoromaksujen ja avustusten suhdetta. Helsingissä katsotaan, että avustamisen tulee tukea kaupungin liikuntastrategian toteuttamista ja siihen liittyvän yhteistyön kehittäminen seurojen kanssa.

Virallisesti hyväksytyt käyttövuorojen ja avustusten jakoperusteet ovat reilu perusta

Avustus- ja käyttövuoropolitiikan kehittämisessä olennaista on, että hakijalle on aina selvää, millä perusteella päätökset tehdään. Periaatteet on syytä olla kirjattuna ja hyväksyttyinä kunnallisessa elimessä. Ihannetilanteessa periaatteet nousevat liikuntaa ohjaavasta strategiasta ja niiden toteutumista ja vaikutuksia seurataan, jotta niitä voidaan muuttaa tilanteen mukaan. Kirjatut periaatteet ovat selkänöitä liikuntatoimen vastaavalle esittelijälle ja estävät sattumanvaraisen toiminnan. Esittelijän asiantuntemukselle on toki suotavaa jättää tilaa.

Peruspalvelujen (2010) arvioinnin mukaan 39 prosentissa kunnista on kirjalliset käyttövuorojen jakoperusteet. Kaupungeissa näyttäisi olevan hieman suuremmalla todennäköisyydellä hyväksytyt jakoperusteet kuin maaseutumaisemmissa kunnissa. Osittain tätä saattaa selittää se, että pienemmillä paikkakunnilla voi olla käyttövuoroja jaossa tarpeeksi suhteessa kysyntään. Tällainen oli tilanne 22 prosentissa kunnista. Avustusperusteita ei selvityksessä kysytty, mutta voidaan arvioida, että ne löytyvät useimmista kunnista.

Monissa kunnissa noudatetaan historian saatossa vakiintunutta käytäntöä (24 prosenttia). Tämä saattaa johtaa nousevien lajien heikompaan asemaan käyttövuorojen jaossa kuin heidän toimintansa

perusteella tulisi olla oikeutettu. Voitaneen myös arvioida, että kuntaloksia ei tarvitse osoittaa, seuroilla ei ole myöskään parasta mahdollista motivaatiota kehittää toimintaansa.

4. CASE Turun seutu: **Rajattomasti liikuntaa Turun seudulla** -hanke käsittää 11 kuntaa, jotka ovat sopineet keskenään yhteisistä liikuntapaikkojen vuorojakoperiaatteista. Yhteiset periaatteet antavat seuroille mahdollisuuden varata vapaaksi jääneitä vuoroja myös toisista kunnista samaan hintaan kuin oman kunnan seuroille.

5. CASE Kaupunki x: **Vuorojako perustuu vakiintuneeseen käytäntöön, joten uusien ryhmien perustaminen on vaikeaa. Käytännössä jako toimii niin, että kun seura on joskus saanut vuoron, se saa pitää sen halutessaan riippumatta harrastajamäärien kehityksestä. Uusia liikuntaryhmiä on vaikea perustaa.**

6. CASE Kaupunki x: **Kaupungissa päätettiin poistaa kaikki toiminta-avustukset ja määrittää samalla liikuntatilojen käyttö maksuttomaksi. Ohjaavien jakoperiaatteiden puuttuminen on johtanut siihen, että eri lajit hakevat vuoroja myös muualta kuin lajille ominaisista liikuntatiloista. Esimerkiksi jalkapalloseurat varaavat liikuntahallia ja salibandyseurat pohtivat jalkapallokenttien varaamista kesäaikaan. Päätökset on tehty nopeasti, eikä seurauksia ole arvioitu riittävästi. Hyväksytyt käyttövuoroperiaatteet olisivat olleet hyvä taustatuki muutostilanteessa.**

7. CASE Kunta x: **Sukelluseuran käyttömaksu uimahallissa on huomattavasti korkeampi kuin uimaseuroilla. Asiaan on yritetty puuttua jo aiemmin kunnan elimissä, mutta kirjallisten periaatteiden puuttuminen on mahdollistanut seurojen eriarvoisen kohtelun jatkumisen.**

Kaikkeä fyysistä aktiivisuutta ei voida avustaa yksistään liikuntabudjetista

KOMMENTTI: "Liikuntavirasto on ollut edelläkävijänä poikkihallinnollisuuden edistämässä, mutta edelleen meidän odotetaan myös resursoivan kaiken liikuttamisen." *Tarja Loikkanen Helsingin liikuntavirasto*

Liikunnan ja fyysisen aktiivisuuden asema terveyttä edistävänä tekijänä hyväksytään entistä laajemmin eri hallinnonaloilla, mutta resurssien ohjaaminen kansalaisten liikuttamiseen on toinen juttu. On vältettävä tilanne, jossa fyysisen aktiivisuuden edistämiseksi saadaan henkinen hyväksyntä jokaisella hallinnonalalla, mutta resursoinnin odotetaan tulevan vain liikuntabudjetista.

Euroopan Unionin Physical Activity Guidelines (2008) viitoittaa kohti tilannetta, jossa kaikessa päätöksenteossa otettaisiin huomioon myös liikkumisvaikutukset samalla tavoin kuin nyt arvioidaan ympäristövaikutuksia. Suosituksia päätöksentekoon annetaan liikunta-, terveys-, koulu-, liikenne-, ympäristö-, yhdyskuntasuunnittelu- ja turvallisuussektoreille sekä työympäristöihin ja seniorikansalaisten palveluihin.

8. CASE Orimattila: **Kunnan liikuntapalvelut sekä Päijät-Hämeen Liikunta ja Urheilu järjestävät yhdessä Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveysyhtymän kanssa kaksi matalan kynnyksen liikuntaryhmää: alaselkäongelmallisille sekä diabetes-riskitunnistetuille. Ryhmät ovat maksuttomia ja niitä vetää liikuntaneuvoja. Asiakkaat ohjautuvat ryhmiin joko liikuntaneuvojan vastaanotolta, diabetesta ennalta ehkäisevistä elintaparyhmistä tai fysioterapiasta liikkumis-lähetteellä.**

¹ Fyysisellä aktiivisuudella tarkoitetaan kaikkea lihastyötä, joka aiheuttaa lepotasoa korkeamman energiankulutuksen.

Liikuntaryhmien tarkoituksena on tutustua eri lajeihin ja siten madalta asiakkaiden kynnystä jatkaa omatoimista liikkumista, kun eri liikuntapaikat ja -lajit ovat tulleet tutuiksi. Lisäksi yhteistyön avulla järjestetään Sporttiklubi, joka on tarkoitettu tukiasumisyksikössä ja kotona asuville päihde- ja mielen-terveyskuntoutujille.

9. CASE Miehikkälä ja Viro-lahti: Miehikkälässä (myöhemmin myös Virolahti) on jo yli kymmenen vuoden ajan lisätty mielen-terveys-alan liikuntatoimintaa alan yhteisöjen yhteistyönä. Toimintaa koordinoi tällä hetkellä vapaa-aikatoimi. Tarkoituksena on tarjota monipuolisia liikuntamahdollisuuksia mielen-terveyskuntoutujille sekä antaa koulutusta kuntoutujien parissa työskentelevälle henkilöstölle. Liikunta on nähty erinomaiseksi välineeksi edistää mielen-terveyttä. Erilaisia liikuntaryhmiä on vuosien saatossa saatu vakiinnutetuksi alan toimijoiden järjestämänä. Lisäksi kuntoutujia on osallistunut liikuntatoimen kaikille avoimiin liikuntaryhmiin. Toiminnan onnistumisen takeena on ollut verkoston hyvä keskinäinen yhteistyö.

10. CASE Turku: Kaupungissa huolestuttiin työikäisten kasvavasta paino-ongelmasta. Kiloista johtuvia terveyshaittoja päätettiin ehkäistä Liikunnan liikennevalot -periaatteella: palveluja kohdennetaan eri painoindeksiluokille kunkin ryhmän erityistarpeista. Vihreä valo merkitsee painoindeksin mukaista normaalia painoa, keltainen ylipainoa ja punainen lihavuutta. Hyvinvointitoimialalla on suurempi rooli punaisessa ryhmässä. Vapaa-aikatoimen rooli kasvaa kohti vihreää valoa mentäessä.

Liikunnan liikennevaloilla tähdätään pysyviin rakenteellisiin muutoksiin. Painonpudotukseen kannustami-

sesta on tulossa osa hyvinvointitoimialan ja vapaa-aikatoimen normaalia arkea. Hyvinvointitoimialan henkilökuntaa koulutettiin ottamaan ylipaino puheeksi kaupunkilais-ten kanssa. Painonhallintaryhmiin koulutettiin vetäjäreikseksi fysio-terapeutteja ja terveydenhoitajia. Ryhmät täyttyivät ilman kummempaa mainostamista ja kokoontuivat terveysasemilla yksitoista kertaa.

Painonhallintaryhmissä kannustetaan pysyviin elintapamuutoksiin ja tarvittaessa tarjotaan jatkoryhmiä yhdessä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Isona tarkoituksena on luoda palveluketju.

11. CASE Pieksämäki: Liikuntatoimi sekä sosiaali- ja terveystoimi ovat tehneet yhteistyötä liikunnallisten hoitomenetelmien tuomiseksi osaksi sote-puolen hoitovalikoimaa. Sote-yksiköt ovat ottaneet uudet menetelmät kiittävästi vastaan ja olleet aktiivisesti pohtimassa sopivia liikkumismuoto- ja kohderyhmilleen. Liikuntatoimea on kiitetty toimintojen käynnistämisestä, sillä ilman heidän asiantuntemustaan toimintakulttuuria ei olisi saatu muutettua. Tavoitteena on saada liikunta pysyvästi osaksi sote-puolen menetelmiä. Työ on aloitettu asiakasrajapinnasta, jotta vaikutukset voidaan osoittaa euroina. Vasta tämän jälkeen keskustelut juurruttamisesta siirretään ylempille tasoille.

KOMMENTTI: "Liikuntatoimi voi toimia tahona, joka koordinoi ja näyttää suuntaa liikunnan hyödyntämisessä osana sote-toimintoja. Kun vaikuttavuus on osoitettu, voidaan odottaa, että sote on mukana talkoissa." Antti

Sähköisillä järjestelmillä saadaan läpinäkyvyyttä ja tehokkuutta toimintaan

KOMMENTTI: "Ruutupaperi-ai-ka on ohi." Marjaana Risku Turun liikuntatoimi

Avustamisprosessia on mahdollista tehostaa sähköisten järjestelmien avulla. Käsitteystä jää välivaiheita pois, kun seura syöttää hakemuksen suoraan järjestelmään. Hakemuksia ja päätöksiä koskevat tiedot kannattaa saattaa avoimiksi ainakin soveltuvin osin. Avoimuus hälventää ennakkoluuloja ja mahdollistaa myös vertaisvalvonnan ilmoitettujen lukujen suhteen. Samaan aikaan voidaan karsia hakemukseen tarvittavia liitteitä ja pyytää vain olennainen materiaali. Tämä vähentää sekä seurojen että kunnan avustuksen käsittelyyn käyttämää aikaa. Kunnalle voidaan jättää oikeus tarvittaessa tarkistaa seuran tilanne pistokokein.

12. CASE Helsinki: Liikunta- viraston tekemän kyselyn mukaan, seuroissa käytetään yhteensä yli 10 000 tuntia avustushakemusten tekoon. Avustusten haku on nyt siirretty sähköiseen järjestelmään ja samalla pohditaan menettelyn keventämistä toimitettavien dokumenttien määrää karsimalla. Vain olennaiset dokumentit pyydetään, ja kaupungille jätetään varaus tarkastaa tarpeen mukaan seurojen toiminta pistokokein. Pienissä avustuksissa sovelletaan kevennettyä mallia. Tällä uskotaan päästävän isoihin säästöihin hakuprosessiin käytetyssä ajassa niin seuroissa kuin virastossakin. Liikuntatilojen käyttö tehostuu siirtämällä tilavaraukset sähköisiin järjestelmiin. Tällöin reaaliaikainen tilanne on kaikkien nähtävillä. Peruuksiin kyetään reagoimaan nopeasti ja tyhjäkäyttö minimoimaan.

13. CASE Jyväskylä: Kaikkien liikuntapaikkojen vuorot ovat julkisesti nähtävissä sähköisessä kalenterissa. Sieltä näkee harjoitusvuorot viikoittain koko vuodelle. Kalenterista voi tehdä hakuja harrastettavan liikuntalajin tai liikuntapaikan mukaan (esimerkiksi pienet, keskikokoiset tai suuret liikuntasalit). Kun seuralle tulee tarve lisävuoroi-

le, voi kalenterista käydä katsomassa, onko kyseessä olevalla ajanjaksoilta vapautunut vuoro joltakin lajiin soveltuvalta liikuntapaikalta. Näin käy usein esimerkiksi vierasotteluiden vuoksi.

Kaupunki on myös tehostanut käyttämättä jääneiden harjoitusvuorojen perumista, jotta tyhjät vuorot

todella näkyvät kalenterissa. Käyttämättä ja ilmoittamatta jääneestä harjoitusvuorosta peritään kolminkertainen maksu. Tämä pätee myös juniorivuoroille, vaikka muuten tilat ovatkin heille ilmaisia. Käyttämättä jäävät harjoitusvuorot tulee perua järjestelmään viimeistään viikkoa aikaisemmin.

3. KÄYTTÖVUORO- JA AVUSTUSPOLITIIKAN PAINOPISTEET

Monipuoliset avustustavat auttavat seuroja ja liikuttavat ihmisiä

Helsingin ja Tampereen avustusjärjestelmän uudistusprosesseissa on ollut yhtenä vaihtoehtona avustuksen käytön tehostaminen siirtämällä avustukset kokonaisuudessaan tilavuokriin tai vaihtoehtoisesti toiminta-avustuksiin. Yksipuolisessa avustamisessa ongelmana on, että tilatarpeet eri lajeille ovat niin erilaiset. Lajit, jotka eivät tiloja tarvitse, jäisivät vaille tukea, mikäli avustettaisiin vain tilankäyttöä. Toisaalta tilojen avustamisen rahallinen arvo on kunnissa yleensä moninkertainen verrattuna toiminta-avustuksiin. Koko arvon laskeminen ei ole yksinkertaista, ja on epäselvää, siirtyisivätkö kaikki kulut investointikuluja myöten toiminta-avustuksiin. Myöskään tämä vaihtoehto ei ole kannattava. Rahallinen toiminta-avustus lienee myös alttiimpi leikkauksille kuin näkymättömämpi tila-avustus. Monipuoliset avustusinstrumentit motivoivat koko laajaa seurakenttää edistämään liikuntatoimintaansa.

Infotaulukko

- **Liikuntatilojen käytön avustaminen** voi koskea kunnan omien tilojen, kunnan omistamien liikelaitosten tai yksityisten tilojen käytön subventiota.
- **Toiminta-avustus** on vuosi-avustus, joka myönnetään yleisen toiminnan tukemiseen. Toiminta-avustus ei ole vastikkeellinen, mutta voi pohjautua esimerkiksi toiminnan määrään ja laatuun perustuviin kriteereihin.

○ **Kohdeavustus** on kertaluontoinen avustus kunnan määrittämään toimintaan, esimerkiksi terveyttä edistävään liikuntaan, seuratoimijoiden koulutukseen tai monikulttuurisen liikunnan tukemiseen. Myönnetään tietynlaiseen toimintaan, mutta on luonteeltaan vastikkeetonta.

Toiminta-avustus, tilojen käytön avustaminen sekä erilaiset kohdeavustukset ovat tutuimmat avustusinstrumentit kuntien ja seurojen välisessä yhteistyössä. Myös välillistä tukea on tarjolla esimerkiksi alueilla, joissa kunta panostaa urheiluakatemioiden. Akatemit kykenevät auttamaan huippu-urheilijoita tai sellaisiksi pyrkiviä koulun ja urheilun yhteensovittamisessa. Ne tarjoavat monipuolista ammattivalmennusta myös päiväsaikaan, ja näin täydentävät seurojen toimintaa.

Tämän lisäksi kunnat ja seurakunnat voivat kumppanuussopimuksilla pyrkiä yhteiseen tavoitteeseen tai tehdä sopimusperusteista palveluyhteistyötä. On toivottavaa, että seuroja hyödynnetään myös kumppanuuksien ja ostopalvelujen kautta, koska niillä on ylivoimaista osaamista omalta alueeltaan. Tätä ei kuitenkaan pidä sotkea yleiseen avustamistoimintaan.

14. CASE Hämeenlinna: kaupunki tekee monipuolista palveluyhteistyötä paikallisten urheiluseurojen kanssa, mutta ei myönnä avustuksia juuri lainkaan. Tietyn rajoituksen on mahdollista saada vuokra-avustusta osakeyhtiöiltä vuokrattuihin liikuntapaikkoihin.

Muuten yhteistyö seurojen kanssa keskittyy kumppanuuksiin suurissa tapahtumissa sekä vastikkeellisiin palvelusopimuksiin.

15. CASE Turku: kaupungilla on monipuoliset avustustavat ja lisäksi seurojen kanssa solmitaan kumppanuus- ja palvelusopimuksia. Toiminta-avustuksen ja tilavuokrien avustamisen lisäksi tuetaan muun muassa erityisryhmien, eläkeläisten ja maahanmuuttajien ryhmille tarjottua liikuntaa järjestäviä seuroja. Myös kansainvälisten tapahtumien järjestämiseen on mahdollista saada avustusta. Liikuntapaikkojen rakentaminen ja osaamisen kehittäminen ovat niin ikään avustamisen osa-alueita. Lisäksi kaupunki hyödyntää seurojen osaamista tekemällä ostopalveluyhteistyötä, jotta eri ikäryhmille olisi tarjolla monenlaista liikuntaa.

Lasten ja nuorten toimintaa kannattaa painottaa, mutta liikkuminen on tärkeää koko elämänkulussa

16. CASE Helsinki: Avustuskriteereissä painotetaan lasten ja nuorten liikuntatoimintaa muiden ikäryhmien toimintaan suhteessa 80–20.

Liikunnallinen elämäntapa syntyy jo varhain, joten kaikki keinot liikuntainnostuksen synnyttämiseksi ovat tuolloin tarpeen. Liikunnan terveysvaikutukset eri ikäryhmissä ovat kiistattomat, joten on kaukokatseista tukea kuntalaisten liikumista myös muissa ikävaiheissa. Maailman terveysjärjestö WHO:n

suositusten mukaan lapsille terveyden kannalta riittävä määrä on tunti liikuntaa viisi kertaa viikossa vaihdellen kuormittavuustasoa. Aikuiselle riittävä määrä on puoli tuntia kolme kertaa viikossa kohutuullisella kuormituksella. Tämän lisäksi tulisi vahvistaa lihaksia 1-2 kertaa viikossa. Nämä tavoitearvot on hyvä pitää mielessä, kun tukikeinoja eri-ikäisille mietitään.

Lasten ja nuorten liikunnan tukeminen painottuu vahvasti kunnissa jo tällä hetkellä. Ikäraja on usein vedetty 18 tai 20 ikävuoteen. Ikäryhmien erilaiset luokittelut aiheuttavat sen, että yhtenäistä valtakunnallista tietoa eri ikäryhmien liikkumisesta on mahdotonta saada. Tästä syystä ikärajojen yhtenäistämiseen tulee jatkossa pyrkiä, mutta siihen tarvitaan koordinaatiota valtakunnalliselta tasolta.

Peruspalvelujen (2010) arvioinnin mukaan, kuntien käyttövuoropolitiikalla pyritään edistämään etenkin lasten ja nuorten liikuntaa ja se on merkittävin huomioon otettava tekijä käyttövuorojen jaossa. Myös avustuskriteereissä tyypillinen painotus on lasten ja nuorten toiminnassa. Lasten ja nuorten vuorot ovat usein jopa maksuttomia, kuten TEAviisarin tuloksista voidaan lukea.

TAULUKKO: Liikuntapaikkojen käyttömaksut (TEAviisari 2010)

Koulujen liikuntasaleista: maksuttomia tai nimellinen maksu

- 1) Lapsille ja nuorille 84 % (maksuttomia 65, nimellinen 19)
- 2) Aikuisille 67 % (maksuttomia 40, nimellinen 27)

Muista sisäliikuntatiloista: maksuttomia tai nimellinen maksu

- 1) Lapsille ja nuorille 77 % (maksuttomia 55, nimellinen 22)
- 2) Aikuisille 61 % (maksuttomia 33, nimellinen 28)

Urheilu- ja pallokentistä: maksuttomia tai nimellinen maksu

- 1) Lapsille ja nuorille 92 % (maksuttomia 81, nimellinen 11)
- 2) Aikuisille 84 % (maksuttomia 69, nimellinen 16)

Erityisten ryhmien huomioiminen tuo liikunnan kaikkien ulottuville

Kunnat tukevat yhdistysten järjestämiä erityisryhmiä yleensä kohdeavustusten avulla sekä myöntämällä vuoroja maksutta tai edulliseen hintaan. Erityisliikunta on suunnattu henkilöille, joiden sairauden, vamman tai muun toimintakyvyn heikkenemisen vuoksi, on vaikea osallistua yleisesti tarjolla olevaan liikuntaan, ja joiden liikunnan ohjaamisessa tarvitaan soveltamista ja erityisosaamista. Muita erityisiä liikuntaryhmiä, joita kunnat usein tukevat, on muun muassa ikään-tyneiden sekä maahanmuuttajien liikuntatoiminta. Erityisryhmien huomioon ottaminen on myös tärkeää, kun luodaan olosuhteita. Esteettömyystekijöiden huomioiminen ei yleensä maksa rakennusvaiheessa ”esteellistä” enempää, mutta vaatii hyvää suunnittelua. Puutteita tässä suhteessa on työlästä korjata myöhemmin.

17. CASE Vaasa: Erityisryhmien liikunta on hyvin huomioitu avustamisen kokonaisuudessa. Eri vammaryhmille löytyy monenlaisia ryhmiä koko elämänkulun varrelle ja ryhmät ovat etusijalla vuorojaossa. Lasten ja nuorten puolella ryhmiä on muun muassa liikuntavammaisille, kehitysvammaisille, lapsille, joilla on motorisia vaikeuksia, aistivammaisille sekä tuki- ja liikuntaelinoireisille. Aikuisille ryhmiä löytyy näiden lisäksi sydänsairaille, neurologisista ongelmista kärsiville, mielenterveyskuntoutujille sekä syöpäsairaille. Myös senioriliikuntaan on panostettu. Erityisryhmien salivuoroista ei peritä mitään maksua. Samoin ulkokentät ovat kesällä erityisryhmien käytössä maksutta.

Esimerkiksi kehitysvammaisten jalkapalloryhmä, joka harjoittelee kaksi kertaa viikossa saa tällä tavoin välillistä tukea lähes 3000 euroa vuodessa.

18. CASE Espoo: Koripallojunioreille rakennettu Honkahalli (nyk. Summahalli) palkittiin valtion toimesta vuoden liikuntapaikkana 2013. Vuoden liikuntapaikan valinnassa kiinnitetään huomiota korkean laadun ja toteutuksen lisäksi kohteen monikäyttöisyyteen, tasa-arvoon ja soveltavuuteen eri käyttäjäryhmille. Tapiolan Hongan omistama halli on saanut tunnustusta erityisesti esteettömyydestä. Koripallon tarpeisiin rakennetussa hallissa järjestettiin maalipallon MM-kisat kesällä 2014.

19. CASE Eura, Huittinen, Loviisa, Orimattila, Mänttä-Vilppula, Alajärvi ja Kalajoki: Kunnat osallistuvat Erityisliikuntaa kuntiin 2013–2015 -hankkeeseen, jota rahoittaa ope- tus- ja kulttuuriministeriö. Hanke on kohdennettu niihin jäljellä oleviin yli 10 000 asukkaan kuntiin, joilla ei ole vielä erityisliikunnan ohjaajaa, ja joiden erityisliikunnan palveluita kannattaa kehittää. Projekti on toteutettu useissa kunnissa jo aikaisemmin Liikuntatieteellisen seuran johdolla ja tuloksena on ollut erityisliikunnan aseman vahvistaminen osana liikuntatoimea, erityisliikunnan tarjonnan ja ohjaajien lisääminen sekä yhteistyön lisääminen muiden hallinnonalojen kanssa.

20. CASE Turku: Raupunki avustaa kohdeavustuksella erityisryhmien liikuntaa järjestäviä yhdistyksiä. Lisäksi on käytössä vammaisavustaja-avustus, jolla tuetaan ja rohkaistaan urheiluseuroja ottamaan mukaan toimintaansa erityistä tukea tarvitsevia aikuisia sekä lapsia ja nuoria. Avustuksilla tuetaan myös maahanmuuttajayhdistysten toimintaa.

4. TILAT TEHOKKAASEEN KÄYTTÖÖN

Liikuntatoimen tulee jakaa vuorot kaikkiin liikuntapaikkoihin

Sivistystoimi tai koulujen rehtorit jakavat koulujen liikuntatilojen vuorot useilla paikkakunnilla. Heillä ei usein ole samanlaista asiantuntemusta eri lajien tarpeista kuin liikuntatoimella. Koordinaatio muiden liikuntapaikkojen kanssa ei toimi, kun vastuu jakautuu useille toimijoille. Yksi käytäntö, jota sovelletaan kaikkiin liikuntapaikkoihin, mahdollistaa vuorojen tehokkaan käytön sekä käyttäjien tasapuolisen kohtelun. Nopeat reagoinnit onnistuvat paremmin tilanteissa, joissa yksittäisen koulun vuorot joudutaan perumaan jonkin syyn vuoksi.

Organisoitu liikuntatoiminta on etusijalla vuoroja jaettaessa, mutta liikkeen lisäämisen nimissä käyttämättömille vuoroille kannattaa harkita myös muita käyttäjiä kuten yrityksiä tai organisoidun liikunnan ulkopuolella toimivia liikkuja. Valon tekemän selvityksen, Koulujen liikuntasalien käyttö vapaa-ajan harastetoiminnassa (2013), mukaan parhaaseen aikaan kouluvuoden aikaisina arki-iltoina on koulujen liikuntatiloissa täysi käyttöaste (yli 90 prosenttia vuoroista käytössä) vain 45 prosentissa kouluista.

21. CASE Helsinki: **Opetusvirasto vastaa liikuntavuorojen jaosta, eikä koordinaatio liikuntatoimen kanssa suju parhaalla mahdollisella tavalla. Opetusvirastolla ei ole samanlaista asiantuntemusta eri liikuntalajeista kuin liikuntatoimella. Koulun iso sali saattaa olla alle kymmenen hengen jumpparyhmän käytössä, kun samaan aikaan pienessä salissa temmeltää kahdenkymmenen hengen koripallo-**

porukka. Kokonaishallinta puuttuu, eikä seurojen itseisarvoa huomioida. Vuoroja saatetaan jakaa liiketalouden ehdoilla myöntämällä vuoroja yrityksille parhaaseen aikaan.

22. CASE Muonio: **Kunta siirsi koulujen liikuntatilojen vuoroja liikuntatoimeen vuonna 2013. Aiemmin rehtorit vastasivat vuorojaosta. Koulu saa edelleen varata tarvitsemansa vuorot ensin, jonka jälkeen ne ovat avoimia muiden varattaviksi.**

Rehtorit ovat kokeneet järjestelyn hyväksi, koska heidän ei tarvitse pyörittää toimenkuvansa ulkopuolelle kuuluvaa vuorojakoa. Liikuntatoimi on jo aiemmin vastannut muodollisesti iltakäytöstä, joten on luontevaa, että he myös koordinoivat sitä. Liikuntatoimi on myös ottanut ensimmäisiä askelia varausjärjestelmän kehittämiseen. Ongelmana on ollut yhtenäisen järjestelmän puute, joka on johtanut sekaannuksiin ja päällekkäisiin vuoroihin.

Koulun toimintakulttuurin liikunnallistaminen lisää liikuntatilojen käyttöä

Kuten todettua, koulujen liikuntapaikkaselvityksen (Valo-julkaisu 2013) mukaan koulujen tiloja on tyhjillään arki-iltoinakin. Vielä enemmän tyhjäkäyttöä on ilta-päivän tunteina sekä koulupäivän sisällä. TEAviisarista (2012) käy ilmi, että koulujen pihoja on kehitetty lähiliikuntapaikoiksi 96 prosentissa kunnista ja niitä pystytään hyödyntämään koulupäivän aikana. Sen sijaan lähes joka kolmannessa kunnassa koulun sisäliikuntatiloja ei ole pystytty hyödyntämään nimenomaan koulupäivän aikana.

23. CASE Heinola: Jyrängön koulussa salivuorojen käyttöä on mietitty kokonaisvaltaisesti koulupäivän ajalle, iltapäiviin ja iltoihin. Koulupäivän aikana koulun liikuntasali on varattu jokaisena arkipäivänä liikuntatuntien käyttöön pääsääntöisesti klo 8.00–14.00 välillä. Liikuntatuntien väliin jää kuitenkin 15–30 minuutin taukoja mm. välituntien aikana. Näitä taukoja on hyödynnetty siten, että eri luokille ja eri-ikäisille oppilaille on jaettu käyttövuoroja liikuntasaliin niiden aikana. Kerhotoimintaa liikuntasalissa järjestetään keskipäivän pitkän välituntin (40 minuuttia) sekä iltapäivien (klo 14–17) aikana koulun omana tarjontana sekä muun muassa liikunta- ja urheiluseurojen toimesta. Klo17.00–21.30 salin käyttövuorot on jaettu liikuntatoimen puolelta urheiluseurojen käyttöön. Viikonloppuisin moni laji järjestää koululla mm. ottelutapahtumia.

24. CASE Jyväskylä: **Kilpisen yläkoulu on vienyt menestyksekkäästi liikkuva koulu -ajattelun arjen toimintoihinsa. Koulu tekee yhteistyötä paikallisten urheiluseurojen kanssa ja kykenee tarjoamaan oppilaille liikunnallista kerhotoimintaa ennen koulun alkua (klo 7.30–8.30), koulupäivän väleissä (10.40–11.20 ja 11.35–12.20) sekä iltapäivisin heti koulun jälkeen. Urheiluseurat ohjaavat useita kerhoja, mutta myös oppilaiden itsensä kehittämistä turnauksia järjestetään. Koulun ulkoliikuntapaikat ovat myös kovassa käytössä. Monipuolinen kerhotarjonta ja urheiluluokkatoiminta täydentävät seurojen toimintaa ja hyödyntävät tehokkaasti koulun liikuntatiloja päiväsaikaan, jolloin seurakuntat eivät järjestä omaa toimintaansa.**

25. CASE Espoo: Auran koulussa siirryttiin jo parikymmentä vuotta sitten malliin, jossa 15 minuutin välitunnit korvataan yhdellä pikkuvälitunnilla 9.45–10.00 ja 75 minuutin siestalla klo 11.30–12.45. Siestan aikana oppilailla on mahdollisuus paitsi levätä ja ruokailla myös harrastaa liikuntaa ja urheilua. Lasten koulupäivänaikaisen liikkumisen lisäämiseksi, koululle on perustettu liikuntavälinelainaamo, josta tehdään yli 100 lainausta päivästä. Siestalla toimii liikuntakerhoja sekä salissa että piha-alueella.

Seurojen omavalvonta säästää kuluissa

Taloudellisesti tiukkoina aikoina luottamuksen lisääminen vuorojen käyttäjiä kohtaan tuo kustannussäästöjä. Sähköinen kulunvalvonta mahdollistaa säästöt, kun ovenavaajaa ei kunnan puolelta tarvita. Seuratoiminnan ydintä on yhteinen vastuunkanto, joten yhteistä omaisuutta kunnioitetaan.

26. CASE Kuopio: Puijo Wolley saa kaupungilta käyttöönsä Neulamäen koulun iltavuorot ja vastaa sen iltavalvonnasta. Seura maksaa normaalisti kaupungille käyttämistään vuoroista. Tilat ovat pysyneet hyvässä kunnossa ja seura on kyennyt sovitteluun vuoroja joustavasti omaan toimintaansa. Samoin seura pystyy hyödyntämään koulun kuntosalia, joka on myös muiden kuntalaisten käytössä seuran jäsenmaksua vastaan. Seura myös työllistää pitkäaikaistyöttömiä valvontatehtäviin tämän yhteistyön kautta.

27. CASE Vantaa: Kaupungissa toimivien voimisteluseurojen kanssa on luotu malli, jossa kukin seura on voinut keskittää toimintansa tietylle koululle. Kotipesäajattelun etuna seuroille on, että he voivat keskittyä ydintoimintaansa, kun tilaa ja ohjaajaresursseja voidaan käyttää tehokkaasti. Ryhmät voivat toimia osittain limittäin, eikä aikaa tarvitse varata välineiden kasaa-

miseen ja keräämiseen yksittäisten vuorojen vaihtuessa.

Kaupungin kannalta etuina on käyttövuorojaon helpottuminen, seuran ja koulun välisen yhteistyön tiivistyminen sekä vakiintuneen käytön myötä helpottuva valvonta ja ilki-vallan väheneminen. Mallia voidaan soveltaa suuriin seuroihin, joiden toiminnan laajuus riittää täyttämään yhden tilan käyttövuorot. Lisäksi liikuntatilan tulee olla paikassa, jossa on lyhyellä etäisyydellä osoitettavissa muita liikuntatiloja toisten lajien harrastajille.

28. CASE Lappeenranta: Liikuntatoimi on asentanut sähköiset kulunvalvontalaitteet Pallon liikuntahalliin. Hallin käyttäjille, jotka ovat pääasiassa liikuntaseuroja, on luovutettu kulkulaitteet. Käyttäjät vastaavat siitä, että valot sammutetaan ja ovet laitetaan lukkoon vuorojen päättyessä. Samalla hallin käyttäjät vastaavat sen valvonnasta. Liikuntatoimi laskuttaa käyttäjiä olemassa olevan hinnaston mukaisesti.

Halli siivotaan joka arkipäivä liikuntatoimen taholta. Kaupungin liikuntatoimi säästää kyseisellä tavalla ilta- ja viikonloppuvalvojan palkkakulut. Toiminta on sujunut tähän mennessä erittäin hyvin. Liikuntatoimen suunnitelmissa on lisätä kyseisen kaltaista järjestelyä myös muihin liikuntakohteisiin. Kaupunki uskoo säästävänsä yli 100 000 euroa, mikäli järjestelmä saadaan käyttöön suunnitellussa laajuudessa.

Päivävuorot saadaan tehokäyttöön yhteistyöllä eri ryhmien kanssa

Urheiluakatemia on yhteistyöverkosto, jonka tarkoituksena on tukea urheilijan valmentautumista ja opiskelua sekä edistää urheilijan elämään liittyvien asiantuntijapalvelujen saatavuutta. Näin se samalla tukee seurojen huippu-urheilutoimintaa. Akatemia kykenee tarjoamaan päiväsaikaan ammatti-

maista ja monipuolista valmennusta urheilijoille, joten seurat voivat keskittyä ilta-aikoihin valmennustoiminnassaan. Toiminta hyödyntää liikuntatiloja päiväsaikaan, jolloin vuorojen käytöstä ei ole niin suurta kilpailua.

Toinen päivävuoroja hyvin hyödyntämään kykenevä ryhmä on seni-ori-ikäiset. Monet kunnat tarjoavat edullisesti tai kokonaan maksuttomasti erilaisia liikuntaryhmiä ikääntyneille. Usein ryhmät sijoitetaan päiväsaikaan, jolloin kilpailu vuoroista ei ole niin kovaa.

29. CASE Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan urheiluakatemia toimii muun muassa Seinäjoella useiden lajien osalta. Kaupunki antaa omat tilansa akatemian käyttöön veloituksetta. Yhtiömuotoisten tilojen osalta tilat saadaan subventoituun hintaan. Akatemiaurheilijat saavat käyttää kaupungin omia liikuntatiloja (esimerkiksi uimahalli ja kuntosali) veloituksetta myös virallisten harjoitusaikojen ulkopuolella, mikäli niissä on tilaa.

30. Case Vaasa: Kaupunki tarjoaa monipuolisia liikuntapalveluja seni-ori-ikäisille. Valikoimaan kuuluu muun muassa kunto-, tuoli-, vesi- ja venyttelyjumppa, tasapaino- ja taitoryhmä, kuntosaliharjoittelua, tanssia ja bocciaa. Useimmat ryhmät kokoontuvat päiväsaikaan, jolloin vuoroista ei ole niin suurta kysyntää.

5. YHTEISTYÖ JÄRJESTÖJEN JA KUNNAN VÄLILLÄ LISÄÄ LIIKETTÄ:

Järjestöjen asiantuntemus tukee kuntia käyttövuoropoliitikassa

Seurat ja liikuntajärjestöt ovat kunnalle erinomainen taustatuki käyttövuorojen jaon suunnittelussa. Yhteisen suunnittelun avulla saataisiin päästä yllättäviin ja innovatiivisiin ratkaisuihin vuorojaossa. Päästessään vaikuttamaan harjoitusvuorojen suunnitteluun, seurat näkevät tilanteen realistisesti ja joutuvat ottamaan vastuuta asioiden sovittelusta.

Lajiliitto kykenee katsomaan oman lajinsa tilannetta kiihkottomasti ja arvottamaan eri sarjatasoja ja ikäluokkia toisiinsa nähden. Se voi myös tuoda esiin olosuhteisiin liittyviä näkökulmia, jotka voivat poiketa paikallisen seuran näkemyksistä. Tämä antaa kunnille selkänöjää keskusteluun seurojen kanssa.

Liikunnan aluejärjestö puolestaan on seuroihin nähden puolueeton toimija yli lajirajojen. Sen asiantunteudesta voi käyttää liikuntapaikoissa, joita hyödyntävät useat eri lajit.

TEAvisarin (2010) mukaan 68 % kunnista järjestää yhdistysten ja liikuntatoimen yhteiskokouksia, joten yhteinen suunnittelu on ainakin josakin määrin käytössä useimmissa kunnissa. Peruspalvelujen arvioinnin (2010) mukaan 11 % kunnista seuroilla ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa vuorojakoon.

31. CASE Jyväskylä: Pesäpallossa järjestetään kunnan ja seurojen yhteispalaveri, jossa esitellään harjoitusvuorot, jotka ovat lajin seuroille jaossa. Pesäpalloseurat (4 kpl)

keskustelevat toiveistaan ja perusteluistaan, jonka jälkeen ne jakavat käytettävissä olevat pesäpallovuorot keskenään. Jakoa helpottaa, kun käytössä on lajiliiton tekemä eri sarjatasoja käsittelevä ranking (juniorisarjat – aikuisten alasarjat).

Hyvänä puolena yhteisessä suunnittelussa on vuorojen käyttäjien mahdollisuus vaikuttaa harjoitusvuoroihinsa. Kaikki osapuolet näkevät vuorotilanteen ja joutuvat ottamaan vastuuta asioiden sovittelussa. Tämä parhaimmillaan tiivistää seurojen välistä yhteistyötä ja saattaa luoda tilaisuuden esimerkiksi yhteisille harjoituksille, ja sitä kautta liikuntapaikkojen tehokkaaseen käyttöön.

Kunnan on hyvä muodollisesti hyväksyttävä vuorojako, jotta voidaan puuttua mahdollisiin epäkohtiin, kuten voimakkaiden persoonien mahdolliseen liian suureen vaikutukseen lopputuloksessa tai pienten lasten vuorojen sijoittamiseen myöhäisille ajoille. Huomioon tulisi ottaa myös seurat, jotka hankkivat harjoitusvuoroja yksityisistä tiloista, ja siten helpottavat kuormitusta kunnallisilla liikuntapaikoilla.

32. CASE Helsinki: Jääkiekkosäätiön, Helsingin liikuntaviraston, Jääkiekkoliiton ja jääkiekkoseurojen yhteisellä Clearing-sopimuksella tasataan vuoroista koituvat kulut. Liikuntavirasto ja Jääkentäsäätiö antavat seuroille hallinnoimistaan jäähalleista ajat, joille seurojen harjoitusvuoroja voidaan sijoittaa. Seurat keskenään asettavat vuorot annetuille ajoille. Jääkentäsäätiön jäähalleissa jäätunnit ovat maksullisia, kun taas liikuntaviraston

jäähalleissa tunnit ovat maksuttomia. Liikuntavirasto avustaa seuroja maksamalla osan jäävuorojen hinnasta (junioreiden tunneista 42 euroa/tunti ja aikuisten tunneista 23 euroa/tunti). Clearing-sopimuksen avulla seurat sitoutuvat tasaamaan eri jäähalleissa tapahtuvasta harjoittelusta aiheutuneet kustannukset keskenään, jolloin vuorojako on huomattavasti helpompaa. Vuonna 2014 jäätunnin hinta on noin 70 euroa.

33. CASE useat kunnat: Palloliitto on laatinut jalkapallokenttiä ja -halleja koskevat olosuhdemääräykset, jotka sisältävät infrastruktuurimääräysten lisäksi myös lajiliiton oman vuorojakoa koskevan priorisointilistauksen. Tämän otteluiden ja sarjatasojen ranking-listauksen perusteella liitto suosittelee kuntia ja kenttien/hallien omistajia jakamaan vuosittaiset harjoittelu- ja otteluvuorot. Olosuhdemääräysten kautta on pystytty vaikuttamaan myös tasa-arvon toteutumiseen, esimerkiksi nais- ja tyttöjoukkueiden asemaa vuorojakosuosituksessa korottamalla.

Kunnat tietenkin itse päättävät, miten hyödyntävät määräyksiä, mutta palautteen perusteella, moni kaupunki/kunta noudattaa määräyksiä kirjaimellisesti. Joissakin kaupungeissa oman liikuntastrategian mukaisesti esimerkiksi lasten- ja nuorten asema on vuorojen jaossa korostetummassa asemassa. Lisäksi jalkapallokentilläkin saattaa olla muiden lajien käyttäjiä, jolloin kunta on varannut näille lajeille oman osuuden vuoroista.

Jalkapalloseurat ja/tai Palloliiton piirijärjestö osallistuu monilla paikakunnilla aktiivisesti vuorokojen valmistelu- ja päätöksentekoprosessiin. Kuntasektorilta ja seuroilta saadun palautteen perusteella valmistelu toimii joustavasti ja on yhteisesti hyväksytty toimintatapa.

Olosuhteita voi parantaa myös yhteistyöllä

Kuntaliitto kannustaa 2020 -visiossaan kuntia yhteistyö- ja kumppanuushankkeisiin liikunta-alan toimijoiden kanssa, sillä uudet voimavarat löytyvät kumppanuuksien kautta. Vaikka kunnat perinteisesti ovat luoneet edellytykset, ei olosuhteissa yksinomaan kunnan panostuksilla päästä niin hyvään tilanteeseen, joka kumppanuuksien kautta voidaan saavuttaa. Kunta ei voi väistää vastuutaan perusedellytysten luomisessa, mutta tämän lisäksi eri tahojen yhteistyö tuottaa uusia liikuntapaikkoja ja parantaa olosuhteita. Kehittyvien seurojen olosuhdetarpeet ovat usein suuremmat, kuin mihin kunta voi vastata. Kunta voi kuitenkin monella tavalla tukea seuroja olosuhdehankkeissa. Varoja voidaan saada ulkopuoleltakin kuten valtion liikuntapaikkarahoista tai Euroopan unionin eri rahoitusohjelmista.

34. CASE Tampere: Paikalliset jääurheiluseurat rakensivat oman jäähallin, koska harrastajamäärät olivat valtavat, eikä kaupunki

pystynyt toteuttamaan hallia omilla voimavaroillaan. Kaupunki takasi halliyhtiölle lainat ja liikuntapalvelut vastaa päivittäisestä kunnossapidosta hallissa. Kaupungin henkilökunta pyörittää hallin päivittäisiä toimintoja, työntekijöiden palkat maksaa kaupunki ja työn johtaminen on kaupungin vastuulla. Vastaavasti kaupunki saa halliyhtiöltä sovittun määrän jääaikaa eri harrastajaryhmien käyttöön vastineeksi henkilötystä hallissa.

35. CASE Seinäjoki: Kaupunkiin rakennettiin monitoimihalli kolmen seuran ja kaupungin yhteistyöllä. Halli rakennettiin palvelemaan ensisijaisesti lasten ja nuorten harrastus- ja kilpailumahdollisuuksia. Hallissa voidaan harrastaa jalkapalloa, amerikkalaista jalkapalloa, pesäpalloa, salibandya, futsalia, sulkapalloa ja muita palloilulajeja. Lisäksi siellä on erittäin kattavat yleisurheilumahdollisuudet. Halli on seurojen (Seinäjoen Sisä, Seinäjoen Seudun Urheilijat ja Seinäjoen Crocodiles) 75 prosenttisesti omistama ja halliyhtiön hallinnoima sisähalli. Hallin rakentamisen on mahdollistanut yhteistyö kaupungin kanssa. Kaupunki rahoitti tarvittavan kuntaosuuden (20 prosenttia kokonaiskustannuksista). Hanke sai myös tukea EU:n maaseuturahastosta ELY-keskukselta (30 prosenttia). Loppurahoitus on yksityistä rahaa. Halli on ollut käytössä vajaan vuoden ja on palvelut erinomaisesti käyttötarkoitustaan.

36. CASE Eura: Palloliitto on tunnistanut kuntien haastavan taloustilanteen ja kannustanut jo pitkään seurojaan ottamaan vastuuta olosuhteiden kehittämiseksi. Tukijärjestelmiksi on tuotu Kotikenttäopas jalkapallonurmen toteuttamiseksi sekä UEFA:n rahoittama HatTrick -ohjelma.

Euran Pallo onnistui rakentamaan tekonurmikentän hyödyntämällä Kotikenttäopasta sekä yhdistelemällä eri rahoituksia. Hanke esiteltiin seutukunnallisena hankkeena, joten siihen saatiin rahoitusta useilta eri kunnilta. Lisäksi saatiin HatTrick -avustusta sekä valtionavustusta. Loput rahat kerättiin yhteistyökumppaneilta sekä järjestämällä osakeanti yhtiömuotoisen hallin omistuksesta.

37. CASE Orimattila: Orimattilan Judoseuran toiminta oli kehittynyt niin, että tuli tarvetta uuden tatamin ostolle. Kaupunki tai seura ei olisi yksin kyennyt hankkimaan tatamia, mutta EU:n Leader-rahoituksen avulla projekti nytkähti eteenpäin. Kaupungin hankeasiantuntija veti hakuprosessin ja rahoitusta saatiin kuntaraha mukaan lukien 12 500 euroa, joka oli 50 % tatamin hinnasta. Seura vastasi loppurahoituksesta, ja näin uudet tatamit saatiin harrastajien käyttöön.

6. SEUROJEN TUKEMINEN ON KANNATTAVA SJOITUS

KOMMENTTI: "Jos seuratyössä pärjää, niin pärjää missä tahansa muuallakin työelämässä." *Tommy Koponen, Seinäjoen Peliveljien (SPV) taustahahmo.*

Liikuntalaki luo muodolliset puitteet kansalaistoiminnan tukemiseen ja liikuntapaikkojen tarjoamiseen. Se on kuitenkin vasta alkua kunnalle, joka aikoo hyödyntää urheiluseurojen koko potentiaalin kuntalaisten hyvinvoinnin lisäämiseksi.

Kunta tukee liikuntaa omista tavoitteistaan käsin. Tavoitteet voivat liittyä esimerkiksi ennaltaehkäisyyn, hyvinvointierojen kaventamiseen tai tasavertaisten mahdollisuuksien tarjoamiseen. Seurojen on hyvä tuntea kunnan strategiset lähtökohdat, samoin kuin kunnan seuran mahdollisuudet edistää niitä. On paljon hyviä malleja seuraparlamenteista, yhteistyöfoorumeista ja muista kommunikointitavoista, joissa onnistuneimmillaan on kyse siitä, että keskustelun osapuolet luopuvat etukäteen asettamista tavoitteista ja pyrkivät löytämään yhteisen näkemyksen liikunnan kehittämiseen.

Kunnan näkökulmasta saattaa näyttää siltä, että lyhyellä tähtämällä ei ole merkitystä, kuka liikuttaa ihmisiä. On kuitenkin huomionarvoista, että seuroissa tehtävän vapaaehtoistyön vuosittainen laskennallinen arvo on 1 650 miljoonaa euroa. 500 000 vapaaehtoisen arvioidaan tekevän työtä liikunnan parissa. Kun tätä verrataan esimerkiksi valtion liikuntabudjettiin (150 miljoonaa euroa) tai kuntien liikuntasatsaukseen (700 miljoonaa euroa), asettuu työn merkittävyys oikeisiin mittasuhteisiin. On helppo arvioida, että tukemalla seurojen

toimintaa esimerkiksi käyttövuoro- ja avustuspolitiikalla, osoitetaan samalla arvostusta vapaaehtoisten työtä kohtaan, ja se kannustaa ihmisiä jatkamaan työssään.

Urheiluseura on liikkujalle yhteisö, joka tarjoaa tukea, ja johon voi tuntea kuuluvansa. Yhteinen tekeminen ja tavoitteet tuottavat mielihyvää ja elämyksiä. Monipuolisten liikkumismahdollisuuksien lisäksi seura toimii alustana kehittymiselle. Esimerkiksi vapaaehtoisten johtaminen on erilainen haaste kuin hierarkkisimmassa järjestelmässä. Johtaminen tapahtuu arvostuksen ja suostutellun kautta. Tässä kehittyminen tuo pääomaa, jota voi hyödyntää muuallakin yhteiskunnan eduksi. Ennen kaikkea seurat kuitenkin liikuttavat ihmisiä, ja tukemalla niiden toimintaa, kunta mahdollistaa omalta osaltaan yli miljoonan suomalaisen liikkumista.

KOMMENTTI: "Seurojen tukeminen on itseisarvo." *Marjaana Risku Turun liikuntatoimi*

KOMMENTTI: "Pitkälti talkoovoimaan perustuva paikallistason seuratoiminta on ainutlaatuista koko maailmassa." *Matti Saarinen, kansanedustaja (sd) eduskunnan liikuntapoliittisessa keskustelussa 5.3.2014*

Taulukko:

Liikunnan ja urheilun talous (Kansallinen liikuntafoorumi 2013)

- Kotitaloudet **2 000** miljoonaa euroa
- Vapaaehtoistoiminta **1 650** miljoonaa euroa (laskennallinen arvo)
- Kunnat **700** miljoonaa euroa (sis. avustukset seuroille 48 milj. euroa)
- Yritysten työpaikkaliikunta **400** miljoonaa euroa
- Valtio **150** miljoonaa euroa
- Urheilusponsorointi **100** miljoonaa euroa

7. YHTEENVETO

Suosittellemme, että kunta ottaa huomioon seuraavat näkökulmat, kun se kehittää käyttövuoro- ja avustuspolitiikkaa.

Strategiset lähtökohdat

Näkökulma	Miksi on tärkeää ottaa huomioon
Liikuntaa ohjaava strategia tuo selkänokan tekemiselle	Strategiset valinnat antavat suuntaviivat käyttövuoro- ja avustuspolitiikan kehittämiseen ja tekeminen on hallittua, kun kehittämistä ei tarvitse aloittaa tyhjästä.
Käyttövuoro- ja avustuspolitiikkaa uudistetaan yhtenä kokonaisuutena	Avustamisen kokonaisuutta ei nähdä tarkastelemalla vain toista ulottuvuutta.
Virallisesti hyväksytyt käyttövuorojen ja avustusten jakoperusteet ovat reilu perusta	Hakijalle tulee olla selvää, millä perusteella vuoroja ja avustuksia jaetaan, jotta toimintaa voidaan kehittää ja kohtelu on tasapuolista.
Kaikkea fyysistä aktiivisuutta ei voida avustaa yksistään liikuntabudjetista	Liikuntatoimen resurssit eivät riitä kaiken tarvittavan fyysisen aktiivisuuden toteuttamiseen, joten liikunta pitää saada sisälle myös muiden hallinnonalojen keinovalikoimaan.
Sähköisillä järjestelmillä saadaan läpinäkyvyyttä ja tehokkuutta toimintaan	Avoin toiminta mahdollistaa avustusprosessien keventämisen ja olosuhteiden maksimaalisen käytön.

Käyttövuoro- ja avustuspolitiikan painopisteet

Näkökulma	Miksi on tärkeää ottaa huomioon
Monipuoliset avustustavat auttavat seuroja ja liikuttavat ihmisiä	Huomioimalla liikuntamuotojen erilaisuus tukipolitiikassa, tavoitetaan erilaiset tarpeet ja kannustetaan koko liikuntakenttää toimimaan parhaalla tavalla liikkeen lisäämiseksi.
Lasten ja nuorten toimintaa kannattaa painottaa, mutta liikkuminen on tärkeää koko elämäkulussa	Liikunnallinen elämäntapa syntyy jo varhain, mutta liikunnasta on hyötyä koko elämäkulussa.
Erityisten ryhmien huomioiminen tuo liikunnan kaikkien ulottuville	Liikunta kuuluu kaikille.

Tilat tehokkaaseen käyttöön

Näkökulma	Miksi on tärkeää ottaa huomioon
Liikuntatoimen tulee jakaa vuorot kaikkiin liikuntapaikkoihin	Samojen periaatteiden noudattaminen kaikessa liikuntavuorojaossa on tasapuolista käyttäjille ja antaa mahdollisuuden tilojen optimaaliseen käyttöön.
Koulun toimintakulttuurin liikunnallistaminen lisää liikuntatilojen käyttöä	Koulun liikuntatiloja saadaan hyödynnettyä paremmin myös päiväsaikaan.
Seurojen omavalvonta säästää kuluissa	Säästöjä tulee etsiä sieltä, missä ne eivät vähennä liikkeen määrää.
Päivävuorot saadaan tehokäyttöön yhteistyöllä eri ryhmien kanssa	Liikuntatilojen tyhjäkäyttöä voidaan vähentää kannustamalla.

Yhteistyö järjestöjen ja kunnan välillä lisää liikettä

Näkökulma	Miksi on tärkeää ottaa huomioon
Järjestöjen asiantuntemus tukee kuntia käyttövuoropoliitikassa	Yhteisen suunnittelun avulla eri osapuolten asiantuntemus saadaan valjastettua yhteisen tavoitteen eteen.
Olosuhteita voi parantaa myös yhteistyöllä	Voimavarat yhdistämällä saadaan luotua uusia olosuhteita, joita ei syntyisi vain kunnan panoksella.

Askelmerkit käyttövuoro- ja avustuspolitiikan kriteerien luomiseen

Kehittämistyössä käyttövuoro- ja avustuspolitiikalle luodaan osin omia prosesseja, mutta niitä tulee uudistaa molemmat puolet huomioiden, koska ne yhdessä muodostavat tukipolitiikan kokonaisuuden. Seuraavassa on esitettynä askelmerkit käyttövuoro- ja avustuspolitiikan kehittämiseen. Aiemmin esitetyt näkökulmat tukevat kehittämistyötä.

- 1. Päätä kunnan tavoitteet tukipolitiikalle liikuntaa ohjaaviin strategioihin tukeutuen**
- 2. Päätä tukipolitiikan kokonaisuuden piiriin kuuluva toiminta**
 - a. Määrittele minkälaista toimintaa avustetaan liikuntabudjetista (esim. liikunta-, kulttuuri- ja nuorisotoiminnan rajapinnan määrittely)
 - b. Määrittele avustetaanko vain organisoitua toimintaa
 - c. Määrittele voidaanko käyttövuoroja jakaa myös organisoimattomille tahoille
- 3. Päätä tukipolitiikan painotus toiminnan laadun ja/tai määrän suhteen**
 - a. Luo tarvittaessa laatukriteerit yhteistyössä seurojen/järjestöjen kanssa (laatukriteereitä voivat olla esimerkiksi koulutetut ohjaajat, koulutettu organisaatio, sinettiseurastatus, kilpailullinen menestys, tasa-arvo- ja ympäristötekijöiden sekä kasvatuksellisten tekijöiden huomioon ottaminen)
 - b. Luo seurantajärjestelmä liikkumisen määrän selvittämiseen (esimerkiksi liikuntakertojen määrä, harrastajamäärä, jäsenmäärä)
 - c. Päätä tukipolitiikan painotus eri liikkujaryhmien osalta (esimerkiksi eri ikäryhmät, harraste-/terveysliikunta, kilpa- ja huippu-urheilu, omaa jäsenistöä laajempi tarjonta)
 - d. Päätä huomioidaanko erityisten ryhmien liikunta omana kokonaisuutenaan
- 4. Päätä liikuntapaikkojen käyttäjäryhmien prioriteettijärjestys**
 - a. Kenelle vuoroja ensisijaisesti myönnetään (esimerkiksi kunnan omille ryhmille, seuroille, kouluille, kerhotoimintaan, päiväkodeille, erityisliikuntaan, yritysille, muille organisoituille ryhmille, muille organisoimattomille ryhmille/liikkujille)
 - b. Minkälaista toimintaa painotetaan (esimerkiksi huippu-urheilua, kilpaurheilua, harraste-/terveysliikuntaa, muiden ryhmien toimintaa)
 - c. Mihin hintaan ja kellonaikaan vuoroja jaetaan eri ryhmille (esimerkiksi lapsille, aikuisille, eläkeläisille)
- 5. Päätä vuorojen jakotapa**
 - a. Hyödynnä lajiliittojen kriteerit
 - b. Anna tietyn lajiryhmän seurojen tehdä keskenään esitys vuorojaosta
- 6. Päätä eri avustusmuodot**
 - a. Yleinen toiminta-avustus
 - b. Kohdeavustukset kunnan tavoitteita edistäville täsmätoimenpiteille
 - c. Avustamiseksi katsottava yhteistyö seurojen kanssa esimerkiksi olosuhteiden luomisessa
- 7. Pohdi voidaanko avustamisen ja käyttövuorojen jaon teknistä prosessia tehostaa ja keventää**
- 8. Mieti jatkuvan kehittämisen malli käyttövuoro- ja avustuspolitiikkaan**
 - a. Pohdi vuoropuhelun malli avustusten saajien kanssa
 - b. Tee malli tukipolitiikan vaikutusten arvioimiseksi

Tausta-aineistot

Suosittelujen laatimisessa on keskustelujen ja kuntien nettisivujen ohella hyödynnetty seuraavia tausta-aineistoja:

- Avustusperiaatteiden uudistaminen 2013. Kooste yhdistyksille suunnatusta kyselystä. Tampere 2013.
- EU Physical Activity Guidelines – Recommended Policy Actions in Support of Health-Enhancing Physical Activity. EU-asiakirja 2008.
- Gretschel A., Lainen S., Junntila-Vitikka P. 2013. Kuntalaisten kokemustieto liikuntapaikkojen laadun arvioinnissa. Valtion liikuntaneuvoston julkaisu 2013:1.
- Helsingin kaupungin liikunta-avustusten uudistaminen 2008. Helsingin kaupungin liikuntaviraston julkaisu, sarja A, 2008.
- Järvinen, S. 2013. Artikkel: Kuntaliikunta hoitaa ylipainoa ja vaatii yhteistyötä yli hallintorajojen. Kuntalehti 6/2013
- Liikuntatoimi tilastojen valossa; Perustilastot vuodelta 2012. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2013:22.
- Kansallinen liikuntafoorumi -ennakkomateriaali 2013.
- Kotikenttä - Jalkapallonurmihankkeen toteuttaminen. Suomen Palloliiton julkaisu 2011.
- Kysely liikunnan aluejärjestöille koskien käyttövuoro- ja avustuspolitiikka. Valo-kysely 2013: 15 vastausta.
- Kysely kuntien liikunnan strategisen suunnittelun kokonaistilanteesta. Valo ja liikunnan aluejärjestöt 2014.
- Kysely lajiliitoille koskien käyttövuoro- ja avustuspolitiikkaa. Valo-kysely 2013: 21 vastausta.
- Kysely turkulaisille liikuntaa järjestäville seuroille ja yhdistyksille. Turku 2013.
- Liikuntaseurojen avustusjärjestelmän uudistaminen -selvitysraportti. Helsingin kaupungin liikuntavirasto 2014.
- Muutosta liikkeellä! Valtakunnalliset yhteiset linjaukset terveyttä ja hyvinvointia edistävään liikuntaan 2020. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisu 2013:10.
- Peruspalvelujen arviointi 2010. Käyttövuoropolitiikan vaikutukset liikuntapaikkojen tasa-arvoiseen saavutettavuuteen. Aluehallintovirastojen keskeiset arviot peruspalvelujen tilasta 2010.
- Piispanen T. 2010. Erityisliikunnan kehittäminen kunnissa – Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -kehittämisen ja konsultointiprojektin loppuraportti. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 164, 2010.
- Ruokonen R., Norra J., Polari A. Koulujen liikuntasalien käyttö vapaa-ajan harrastetoiminnassa – valtakunnallinen selvitys. Valo-julkaisu 2013.
- Suomi K., ym. 2012. Liikuntapaikkapalvelut ja väestön tasa-arvo – Seurantatutkimus liikuntapaikkapalveluiden muutoksista 1998-2009. Opetus- ja kulttuuriministeriön veikkausvoittovaroista kustantama julkaisu 2012.
- Tampereen kaupungin ja yhdistysten välisen yhteistyön periaatteet 2011.
- TEAviisari 2010. Kunnan terveydenedistämisen aktiivisuuden suunta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2010.
- TEAviisari 2012. Kunnan terveydenedistämisen aktiivisuuden suunta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2012.
- Terveyttä edistävä liikunta kunnan toiminnassa: Menetelmäraportti (2011)

VALO, VALTAKUNNALLINEN LIIKUNTA-
JA URHEILUORGANISAATIO RY
VALO, FINLANDS IDROTT RF,
VALO, FINNISH SPORTS CONFEDERATION
Radiokatu 20, 00240 Helsinki
Puh. (09) 348 121
www.valo.fi